

СТВОРЕННЯ ВЕРТИКАЛЬНИХ МАРКЕТИНГОВИХ СИСТЕМ В БУРЯКОЦУКРОВОМУ ПІДКОМПЛЕКСІ НА ОСНОВІ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ВЛАСНОСТІ

Визначено основні переваги вертикально інтегрованого виробництва бурякового цукру з позиції виробників та переробників цукросировини. Описані можливі механізми утворення вертикально інтегрованих формувань на основі реструктуризації власності у випадках, коли інтегратором виступає переробне або аграрне підприємство.

Постановка проблеми

Занепад бурякоцукрової галузі зумовлений неефективним використанням виробничого і науково-технічного потенціалу, невирішеністю питання щодо її структурної перебудови, зокрема реструктуризації виробничих потужностей і технічного переоснащення виробництва, незавершеністю ринкових перетворень та недосконалістю механізму ціноутворення [1]. Фінансова неспроможність, високий рівень кредиторської заборгованості, зношеність основних фондів, недостатність оборотних коштів, технологічна відсталість та інші причини спонукають сільськогосподарські та переробні підприємства вступати до складу агрофірм, агрохолдингів та інших вертикально інтегрованих формувань [2]. Це сприяє консолідації власності розрізнених товаровиробників, збільшує потенційні можливості наявних ресурсів, підвищує відповідальність та ефективність дій кожної

ланки [2, 3, 4]. Об'єднання ресурсів декількох підприємств та централізація управління ними в інтегрованому формуванні викликає необхідність пошуку оптимального механізму його утворення, що задовольнив би вимоги представників суміжних стадій цукровиробництва.

Аналіз останніх досліджень

Пошуку механізму утворення інтегрованих формувань в бурякоцукровому підкомплексі присвячені наукові праці відомих вчених-економістів Й.С. Завадського, О.В. Зайця, Є.В. Імаса, М.Ю. Коденської, А.С. Лисецького, О.А. Родіонової, В.Д. Слюсара, П.Т. Саблука, Г.В. Сиротюка, О.М. Шпичака та інших. Найвищої ефективності вертикальна інтеграція досягає в умовах об'єднання власності, що пов'язано із корпоративною реструктуризацією підприємств галузі [4, 5]. Разом з тим, економічний механізм рівновігідного співробітництва учасників інтегрованого формування в умовах об'єднання власності потребує удосконалення. Метою нашого дослідження є порівняльний аналіз можливих моделей створення вертикально інтегрованих формувань на основі реструктуризації власності та пошук найбільш оптимального варіанту їх організації.

Об'єкти та методика дослідження

Об'єктом дослідження є процес вертикальної інтеграції в бурякоцукровому підкомплексі України. Предметом дослідження виступають теоретико-методологічні, методичні, організаційно-економічні та прикладні аспекти формування вертикальних маркетингових систем в галузі. Методика дослідження включає монографічний метод (для узагальнення досвіду формування вертикальних маркетингових систем в галузі) та метод соціометричних обстежень (прийом анкетування – для вивчення переваг функціонування вертикальних маркетингових систем в бурякоцукровому підкомплексі).

Результати досліджень

Аналіз результатів соціометричного обстеження 22 цукрових заводів та 82 сільськогосподарських підприємств свідчить, що в бурякоцукровому підкомплексі України склалися передумови створення вертикальних маркетингових систем. Переваги вертикально інтегрованого виробництва цукру усвідомлюють 78 % опитаних представників аграрної сфери та 91 % опитаних представників сфери промислової переробки. Причому серед основних переваг функціонування у вигляді вертикальної маркетингової системи учасниками опитування визнана можливість справедливого розподілу доходів від реалізації кінцевого продукту (табл. 1).

Утворення вертикальних маркетингових систем здебільшого здійснюється за ініціативою представників переробної сфери. На практиці найчастіше застосовують три основних варіанти інтеграції: 1) – шляхом створення за участю інтегратора нових сільськогосподарських підрозділів на базі неспроможних підприємств; 2) – шляхом організації дочірніх

сільськогосподарських підприємств на основі холдингових відносин; 3) – самостійне вирощування сировини цукровим заводом на орендованих та власних землях.

Таблиця 1. Рейтинг переваг вертикально інтегрованого виробництва цукру

Зміст переваги	У відсотках до числа опитаних	
	сільсько-господарські підприємства	цукрові заводи
Забезпечення справедливого розподілу доходів від реалізації цукру	25,6	18,0
Гарантований обсяг заготівлі (або збуту) якісної сировини	17,1	22,7
Зниження витрат на виробництво та реалізацію продукції	11,0	18,0
Додаткові можливості залучення ресурсів	15,6	–
Можливість одержання максимальної доданої вартості через переробку власної сировини	–	13,6
Одержання статусу сільськогосподарського підприємства із рядом пов'язаних пільг	–	13,6
Визначення пріоритетних напрямів інвестування	2,4	4,5
Вирішення соціальних питань, передусім матеріального забезпечення працівників	6,1	–
Переваги невідомі	21,9	9,1

Джерело: розраховано автором за даними соціометричного обстеження

Прикладом реструктуризації корпоративних систем в галузі цукро-виробництва за першим варіантом може бути діяльність концерну "Укрпромінвест", що у 1999 р. став власником контрольного пакета акцій Крижопільського цукрового заводу. Діюча на той час система фінансування заводом бурякосіючих господарств через постачання їм пального, мінеральних добрив, засобів захисту рослин, запасних частин показала свою повну неефективність. Тому, при вирішенні першочергового завдання по забезпеченню заводу сировиною у кількості, що відповідає його виробничій потужності, керівництво концерну "Укрпромінвест" використало іншу модель співпраці. Було прийнято рішення про створення в зоні цукрового заводу власних потужних агропідприємств по виробництву цукрових буряків. У 2000 р. на землях колишніх КСП "Дружба", "Лан", "Зірка" створено агрофірму "Крижопіль", із загальною площею ріллі близько 4000 га. Вже за перший рік господарювання підприємство виростило по 411,2 ц/га цукрових буряків на площі 700 га. Концерн почав створювати агрофірми на базі існуючих сільськогосподарських товариств шляхом укладання договорів з кожним власником земельного і майнового паю. У 2004 р. концерном створено

Продовольчу компанію "Зоря Поділля" (ТОВ), до складу якої входить 10 потужних агроформувань та два цукрових заводи.

Одним з ефективних варіантів вертикальної інтеграції є утворення холдингових компаній шляхом приєднання до цукрового заводу (заводів) дочірніх сільськогосподарських підприємств. Яскравим прикладом такої вертикальної маркетингової системи є холдинг "Астарта-Київ", що володіє 5 цукровими заводами в Україні (4 в Полтавській обл., 1 – у Вінницькій), загальною потужністю 17,63 т на добу. У 2006 р. холдинг виробив більш ніж 160 тис. тонн цукру, зайнявши частку 6,2% в загальному його виробництві в Україні. "Астарта" об'єднує близько 35 агрофірм. Компанія ставала власником сільськогосподарських підприємств через процедуру викупу акцій (паїв) та здійснення додаткових внесків до статутного капіталу таких підприємств. В 2006 р. вона викупила 98 % статутного капіталу ТОВ "Баласне" (2,4 тис. га землі), 98 % ТОВ "Добробут" (1,2 тис. га землі), 90,13 % ТОВ "Зоря" (1,41 тис. га землі), 80 % ТОВ "Імені Шевченка" (7 тис. га землі) Полтавської області. Таким чином, загальна площа землі, орендованої компанією, завдяки придбанню чотирьох сільськогосподарських підприємств зросла з 73,5 тис. га до 86 тис. га.

Самостійне вирощування цукрових буряків для забезпечення потужностей власних цукрових заводів є усвідомленою необхідністю для ВАТ „Цукровий союз "Укррос". Компанії належать активи другого за величиною виробника цукру на Україні групи компаній "Укррос" – шість заводів з виробництва цукру. У 2007 р. на підприємствах компанії було вироблено 250 тис. т цукру. Площі оброблюваних земель та парк сільськогосподарської техніки компанії щорічно збільшується. Зокрема, у 2007 р. була створена компанія "Савинці-Агро", в обробці якої перебуває 1100 га землі. Інші сільгосппідприємства, що входять у ВАТ Цукровий союз "Укррос", також розширюють площі оброблюваних земель. Так, "Аграрний дім ім. Горького" за 2007 р. збільшив площу власних оброблюваних земель на 3000 га шляхом приєднання "СВК ім. Б. Хмельницького" (с. Бесорабівка і с. Коханівка Харківської обл.). Загальна площа оброблюваних господарством земель склала 11000 га. СТОВ "Пальміра", що обробляла на початок 2007 р. 21000 га, зареєструвало договір на оренду 300 га додаткових посівних площ (с. Скориковка Черкаської обл.). Таким чином, ВАТ "Цукровий союз Укррос" планує вийти на обробку 70000 га посівних площ. При цьому розширюються площі, використовувані як під буряки, так і під зернові культури.

Розглянуті вище варіанти створення вертикальних маркетингових систем є прикладом вертикальної інтеграції "зверху", коли інтегратором виступає переробник. Проте з боку сільськогосподарських товаровиробників також помітне бажання інтегруватися для контролю за процесом переробки сировини. Досягається це через їх участь у капіталі відповідних цукрових заводів. Згідно з Декретом КМУ № 51 "Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі" (17.05.1993 р.) приватизація

цукрових заводів здійснювалася шляхом перетворення останніх в акціонерні товариства з обов'язковим розподілом не менш 51 % акцій серед працівників приватизованих підприємств та сільськогосподарських товаровиробників. Через недосконалість механізму розподілу акцій, він фактично залишився в руках переробників, а частка постачальників сировини в вартості акціонерного капіталу приватизованих підприємств в більшості випадків дорівнювала нулю. В цілому по Україні, середній пакет акцій цукрових заводів, що був в власності сільськогосподарських підприємств та працівників цих підприємств, складав на 01.06.1999 р. 9,8 % (в уточнених планах розміщення акцій цукрових заводів України на 01.06.1999 р. цей показник складав 18,3 %). На 121 заводі (63 % від загального числа на той період) цей пакет акцій не перевищував 10 %. У власності трудових колективів цукрових заводів залишилося 60,1 % акцій. Причому формувався цей пакет за такими напрямками: залишилося у власності орендарів – 25,8 %, за рахунок безоплатної передачі – 12,9 %, за рахунок пільгової передачі – 21,4 %. У той же час, працівники цукрових заводів володіли контрольним пакетом акцій (більше 50 %) на 74,4 % заводів [2, с. 46].

Внаслідок реформування колективних сільськогосподарських підприємств з 1999 р., в аграрному секторі економіки також розпочався процес капіталізації. Нові господарі з метою диверсифікації свого бізнесу намагалися вкласти кошти в переробну галузь. Цукрові заводи для них були невід'ємною частиною власного бізнесу (гарантія прибутковості вирощування цукрових буряків), тим більше, що ці цукрові заводи, як правило, є традиційними боржниками постачальників сировини. Серед нових акціонерів цукрових заводів можна відзначити появу економічно міцних аграрних підприємств, які вбачали в такому інвестуванні появу додаткового ланцюга, що забезпечує прибутковість власної сільськогосподарської продукції (цукрових буряків). Проведені нами дослідження свідчать про існування залежності коефіцієнту використання потужностей заводу від частки сільськогосподарських підприємств у його статутному капіталі. Так, на заводах, де сільськогосподарському виробнику належить більше 50 % акцій, тривалість сокодобування є значно вищою, потужності завантажені на 90–100 %, якість буряків (дигестія при прийманні) та процентний вихід цукру істотно відрізняються від аналогічних показників цукрових заводів, де частка сільськогосподарського виробника є меншою контрольного пакету акцій, або поділена між трьома господарствами.

Випадки придбання цукрових заводів за борги міцними агропідприємствами мають місце і сьогодні. Так, найбільший виробник цукру в Україні ВАТ "Лохвицький цукровий завод" придбала створена нещодавно компанія "Райз-цукор" з групи "Райз" – компанії, відомої на аграрному ринку тим, що вона надає послуги з транспортування та зберігання сільськогосподарської продукції, займається продажем агрохімікатів,

насіння, сільськогосподарської техніки. Компанія має 15 тис. га власних земель під цукрові буряки та побажала мати власні потужності для її переробки.

Цікавим є досвід придбання Саливонківського цукрового заводу (пгт. Гребінка Київської обл.) агрофірмою "Світанок" (врожайність коренів в останні роки – 600–800 ц/га). Користуючись адміністративним та інвестиційним ресурсом (прибуткова діяльність агрофірми та супутніх їй комерційних структур), агрофірма була спроможна викупити контрольний пакет акцій, ставши власником 59,2 % акцій. Це фактично означає приєднання заводу до єдиного технологічного циклу виробництва цукру з цукрових буряків. Так, у 2000 р., агрофірма поставила на завод 120 тис. т цукрових буряків, що склало 49,4 % всієї переробленої сировини, решта 90 тис. т (37 %) – цукрові буряки виробництва цукрового заводу на власних землях. Після зміни власника, показники діяльності заводу різко зросли, розрахунки з постачальниками ресурсів почали проводитися на 80% в грошовій формі (до цього частка бартерних розрахунків сягала 90 %). Завод зміг повністю погасити кредиторську заборгованість, хоча до зміни власника знаходився на межі банкрутства. Але не зважаючи на такі приклади, в аграрній сфері ще не сформувався достатнього капіталу для інвестування в цукрові заводи.

Висновки

Розвиток інтеграційних процесів у бурякоцукровому підкомплексі, з одного боку має на меті концентрацію власності за рахунок поглинання слабких підприємств більш сильними, а з іншого – оптимізацію управління за рахунок поділу господарюючих суб'єктів на окремі частини. Процеси вертикальної інтеграції в галузі буряківництва гальмуються тяжким економічним та фінансовим становищем потенційних учасників об'єднання. Незважаючи на це, в галузі сформувався ряд потужних компаній, які цілком здатні виступати ініціаторами створення вертикально інтегрованих формувань, найбільш ефективним варіантом яких є агро холдинги.

Перспективи подальших досліджень

Для забезпечення економічної зацікавленості учасників інтегрованого формування необхідно вдосконалити механізм розподілу виручки від реалізації продукції, яку виробляють із сільськогосподарської сировини, а також обґрунтувати тип дивідендної політики, які б враховували інтереси всіх учасників.

Література

1. *Заец А.С.* Сахарная промышленность в Украине: становление, развитие, реструктуризация. – К.: Наук. думка, 2001. – 326с.
2. *Смельяненко О.В.* Структурні зміни в інтегрованих аграрно-промислових формуваннях// Економіка АПК. – 2004. – №6. – С. 45 – 47.

3. Пиркін В.І. Ефективність інтеграційних процесів в буряківництві//Цукрові буряки. – 2003. – № 2. – С. 4.
4. Турьянский А.В., Аничин В.Л. Методика оценки эффективности вхождения сельскохозяйственных организаций в состав агрохолдинга// Экономика с.-х. и перерабат. предприятий. – 2004. – № 8. – С. 31 – 34.
5. Чеботарьов В.А. Формування корпоративних структур в агропромисловому виробництві регіону// Економіка АПК. – 2003. – №5. – С. 28 – 31.